

СҮЙЛӨШҮҮ МАДАНИЯТЫ - ИЙГИЛИК БАШАТЫ

Культура общения - путь к успеху

The culture of communication - the way to success

Аннотация: макалада туура сүйлөшүү аркылуу ийгиликке жетиуу жолдору сунушталат. Бардыгыбыз сүйлөшүп билебиз. Бирок сүйлөшүү же баарлашуу маданиятын өздөштүрүү аркылуу турмушубуздагы тоскоолдуктарды да жеңүүгө мүмкүн жеткен биле бербейбиз. Бул макалада ийгиликке жетиуунун дагы бир жолу болгон - сүйлөшүү маданияты көрсөтүлгөн.

Аннотация: в статье представлены пути достижения успеха через правильные коммуникации. Мы каждый день взаимодействуем с разными людьми в разных сферах. При этом не всегда осознаем, что культура правильной коммуникации с внешним миром может играть важную роль в решении трудных вопросов в жизни. В статье рассматривается еще один путь к достижению успеха - культура общения.

Annotation: the article presents the way of achieving success through correct communication. We all know how to communicate, but many people don't know if they study the culture of communication, they will They will the difficulties of life. The article describes the culture of communication.

Негизги сөздөр: сүйлөшүү ыкмалары; речь; дикция; интонация; сүйлөшүү маданияты; угуу маданияты; коммуникация.

Ключевые слова: методы общения; речь; дикция; интонация; культура общения; культура слушания; коммуникация.

Keywords: communication method; speech; diction; intonation; culture of communication; business conversation; hearing culture

Адам абасыз жашай албайт деген сыяктуу эле, баарлашуусу жок жашоону да элестетүү кыйын. Катгашуу, баарлашуу, сүйлөшүүнүн натыйжасында адам баласы цивилизациянын туу чокусун багындыра алды. Бул туурасында Л.А. Введенская менен Л.Г.Павлованын «Культура и искусство речи. Современная риторика»[1] эмгегинде мисал келтирилген. Анда адам баласы космосту изилдеп, океандын тубуне жеткенине илимдин жетишкендиги гана негиз эмес,

сүйлөшүүлөрдүн, өз ара пикир алышуунун натыйжалуу ишке ашышы да башкы себеп деп жазылган. Демек, сүйлөшүүнүн натыйжасында алака-катнаш жолго салынып, ири ачылыштар жасалды. Баарлашуу - адамдардын мамилесин ачыктоого, кубанычы менен кайгысын жеткирүүгө, жетишкендиги менен кейгейун билдируугө мүмкүнчүлүк тартуулады. Биргелешкен иш аракеттерди уюштуруу, алдыга коюлган пландарды талкууга алуу, анын бардыгын жүзөгө ашыруу - демек, сүйлөшүүдө жетишилген ийгилик. Сүйлөшө билүү өнөрү өзгөчө окутуучулар, журналисттер, ишкер чөйрө, менеджерлер ж.б. кесиптин ээлери жана жетекчи адамдар үчүн өзгөчө зарыл. Америкалык ишкер, дүйнөгө белгилүү ири авто корпорациянын жетекчи кызматына чейин жеткен Ли Якок «Менеджердин карьерасы» [2] деген эмгегинде «Адамдарды башкаруу - аларды ишке, эмгекке тартуу менен тыгыз байланышта. Сүйлөшүүнү ийгиликтуу жүргүзүү менен жумушчунун ишке болгон каалоосун жана жөнөмүн арттырууга мүмкүн», деп жазат. Кепчулугубуз кызматыбызда болуп жаткан кемчиликтерибизди жолубуздун болбой жаткандыгы, же кимдир бирөөнүн бут тосуусуна кабылганыбыз менен тушундуруп, өзүбүздү актоого аракет кылабыз. Албетте мындай учурлар да болушу мүмкүн. Бирок иштеги сапат менен ийгиликти -сүйлөшүү, баарлашуу аркылуу жакшыртууга болоорун Ли Якок тажрыйбасы менен тастыктады. Сүйлөшүү - адамга табияттан берилген уникалдуу касиет. Бул мүмкүнчүлүктү такай колдонууга кенуп, анын жашоосун элестете албаган кепчулук адам сүйлөшүүнүн канчалык татаал жана табышмактуу экенин тушунө элек. Адегенде адамда ой жаралат. Ой Ошол ойду башка бир адамга жеткирүү үчүн тил керек. А.М. Исраилова «Кыргыз кеп маданиятынын мааниси жана өзгөчөлүгү» [3] деген макаласында тил жөнүндө мындай деп жазган; «Тил - пикир алышуунун куралы катары адамзат коомуна гана мүнөздүү кеп кырдуу, купуя сырдуу кубулуш. Бирок тилдин калыптанышына, өнүгүп-өркүндөөсүнө кам керип, коомдук милдет аткаруусун тескеп, ага аң-сезимдуулук, акылдуулук менен мамиле жасоо, таасир этүү маселеси эч качан кемускеде калбашы керек». Тил - сөздү пайда кылуучу негизги орган экени белгилүү. Сөздүн сүйлөм куралат демекчи, ошол сүйлөм сүйлөшүүнүн пайдубалын камсыздап турат. Адамдын үнүнөн жаралган акустикалык толкун аркылуу ойдогу бардык нерсе башка адамдын кулагына кеп аркылуу жетип отурат. Ары таң калыштуу жана табышмактуу мүмкүнчүлүктүн эң теменку баскычынан баарлашуу пайда болууда. Баарлашуу эки же андан ашык адамдар ортосунда ишке ашат.

Демек, биринчи шарт ойдун пайда болушу жана ошол ойдун башка адамга жетуусу. Ошондон тарта суйлешуу ишке ашат. Женекей мисал келтирсек, аялдамада автобус кутуп турган жигит жанындагы кыз менен суйлешууге умтулууда. Адегенде жигитте ой пайда болот. Эгерде езундегу коркуу, уялуу, таартынуу сезимдерин жеце алса жигит кызга келип, адегенде сааттын канча болгонун сурашы ыктымал. Кыз ал жигитке кандай жооп берээри белгисиз. Мумкун сааты жоктур, же маанайы туура келбей калаар. Мындай учурда суйлешуу ишке ашпай калат. Эгерде кыздын суйлешууге маанайы болсо эки адамдын ортосунда баарлашуу орун алат. Экинчи шарт - бул тил билуу. Мумкун аялдамада турган кыз жапон, же корей улутундагы кыргыз тилин билбеген жаран болуп калсачы? Мында дагы суйлешуу максатына жетпейт. Ошондуктан «канча тил билсен, сен ошончо адамсың» деген макал бугунку кунде актуалдуу. Айтканга оңой болгону менен, суйлошуу - адамдар ортосундагы мамиледеги татаал процесс. Анткени сезге мокок, сезге чебер, сезге сарац адамдар болот. Мындай учурда кептин техникасын ездештуруу аракетине кайрылабыз. Белгилуу диктор, Кыргыз Республикасынын эл артиста Т. Жаманбаева «Телерадио алып баруучунун чеберчилиги»[4] деген китебинде, ун аркылуу адамдын ички абалын да байкоого, унге карап, ошол ундун ээсине мунездеме берууге болот дейт. Ооба, ун да суйлешуу учурунда езунун оң жана терс таасирин сезсуз тануулайт. Баарлашуунун туруу ыңгайы жана классификациясы бар. Мындай учурда кебун эсе тиричилик, же кунумдук жана расмий-иштиктүү баарлашуу деп белуп, белгилеп келебиз. Суйлешуунун мындай турге белунушун ЛА. Введенская менен Л.Г.Лавлова «Риторика и культура речи» [5] эмгегинде тушунуктуу жана так жазып, суйлеше билуу жендемун арттырууну каалагандарга толук тушундуруп берууге аракеттенишкен. Суйлешуунун турлеру ар бир адамдын кунумдук жашоосунда кездешет. уй буледе суйлей билген, уй буле мучелеру менен тил табыша алган адам иш чейресунде да жешил баарлаша алат. Ал эми ишкер чейреде мыкты суйлеше билген адам керекуу тарап менен бат тил табышуу касиетине ээ болот. Мындай учурда иштин да ийгиликуу болуусуна шарт жаралат.

Кунумдук, же тиричилик баарлашуу- суйлешуу касиетине ээ ар бир адамда кун сайын ишке ашуучу табигый процесс. Арийне суйлешуу жендему терелгенден берилбей калган, же кайсы бир оорунун кесепетинен «тилден ажыраган» адамдарда бар. Бул башка маселе.Суйлешуунун кунумдук-тиричилик туру турмушта кецири

колдонулат. уйде же уй буледе гана эмес, жумушта, кечеде, соода учурунда, жол журууде, алые жолдо ж.б жерлерде да баарлашууга аракет кылабыз. «Алые жолду кыска кылган - сез» демекчи, суйлешуу аркылуу адам езун алаксытып, суйлее аракетинде болот. Бирок кеп учурда эле мындай баарлашуу максатына жетет деп айтуу кыйын. Мындагы ийгилик баарлашып жаткан тараптардын билим децгээлине, баарлашуу чейресуне, жеке сапатына, жалпы маданиятына да коз каранды.

Баарлашуу адамды емур бою коштоп журет. Жада калса жомок, уламыш, чыгармаларда, макал-лакаптар менен жащылмачтарда. О.Э.Капалбаев тузуп чыккан «Кыргыз элинин чечендик онеру» [6] китебинде элдик акылмандар сез чечендери болгонун жазган. Алар макал-лакапташтырып, жамактап суйлеген. Баарлашуу, суйлешуу, сез эл пикиринде адамды руханий жактан байытып, анын интеллектин жогорулаткан. Эгерде элдик макал-лакаптарды туура жана ез шарты менен колдонсок, анда сез керкуне келип, угумдуу жана жугумдуу болот экен. Мындай сапаттарга ээ адамды угуп отуруу да кызыктуу, ары пайдалуу. Мацызуу, акылдуу баарлашуу адамды сергитип, эритет, кубаныч тартуулап, жакшы маанай жаратат. Журналист Б. Орунбеков «Журналистиканын негиздери» [7] китебинде сез наркы женунде макалдарды топтогон; «Сегун уйретпе, суйлеп уйрет», «Сез доодон да куткарат, жоодон да куткарат», «Сез езегу - макал», «Сез кутулбайт чеченден, мээнет кетпейт бечелден», «Сез элдин кенчи, чеп жердин кенчи», «Сезду сез жыгат» ж.б макалдарда сез баркы белгиленген.

Баарлашуу эки тараптуу ишке ашуучу абал. Мында эки же андан кеп адам катышат, баарлашуу кандай болоору ошол адардардын жеке сапатына да коз каранды болот. Айрымдар менен суйлешуу женил, жагымдуу болсо, башкаларды сезге тартуу татаал. Суйлеп жаткан адамды укпай, аны кагып салуу опурталдуу, бул учурда эки адамдын уну бирдей чыгып, баш ооруну пайда кылып, угуучуну кыжаалатка салат. Демек, «чогуу ырдаган жакшы, бирок чогуу суйлее мумкун эмес».

Расмий, иштиктуу баарлашуу-кепчулук адамдардын жашоосунда маанилуу орунду ээлейт. Анткени кеп учурда ишке байланышкан маселелерди талкууга алуу керек, жамаатын кунумдук жашоосу, кызматтык жана жетекчилик милдеттердин аткарылышы, ишкердик ишмердуулук, ар башка макулдашуулар, келишимдер, чечимдер, иш кагаздарды иштеп чыгуу, ж.б ушул ендуу маселенин

бардыгы иштиктүү баарлашуунун негизин тузет. Иштиктүү сүйлөшүүнүн деңгээли - иштин ийгилигин камсыздайт.

Америкалык белгилүү актер Билл Майер атактуу теле алып баруучу Ларри Кинг [8] женунде мындай деген «Ларри адамдар менен сүйлөшө билүү боюнча адис, ал адамдын жан дуйнесун ачып беруунун мастери, аны менен сүйлөшүүгө кабылган адам сезсуз болгон сырын да ачып берип салат». Ларри Кинг кадимки сүйлөшүү аркылуу, ошол эле учурдасүйлөшүү маданиятын сактоо менен ар бир маегин элге сунуштаган. Эл анын маектерин керуп отуруп, бир гана маекке тартылган адам женунде эмес, сүйлөшүү, баарлашуу кандай болоорунан дагы кабар алып, езун сүйлөшүү маданиятына уйретүүгө аракет жасаган. Негизинен кунумдук сүйлөшүүгө салыштырмалуу, расмий сүйлөшүү енектештук башталышта курулушу кажет. Кызматташуунун, ез ара тушунушуунун принциптерин негиз кылуу менен иштиктүү сүйлөшүү ишкер жана чыгармачыл жигердуулукту камсыздайт. Бул сүйлөшүүнүн спецификалык езгечелугу анын регламенттуулугу менен тыгыз байланышта, же болбосо бекитилген эрежелер менен чектеелерге баш ийүү. Бул эрежелер сүйлөшүүнүн расмийлиги, бул же тигил жолугушуунун максаты менен мааниси, улуттук жана маданий каада салттары менен аныкталат. Иштиктүү чейредегу дагы бир талап - иштиктүү этикет (тартип). Маселен, жолугушуу учурунда езун алып жъруу, сүйлөшүү манерасы, басып-туруу, дасторкон устундегу маданият, даректер менен алмашуу, белек тартуулоонун маданий жолу ж.б. Албетте мындай учурда тышкы келбет да маанилуу. Кайсыл жолугушууга кандай кийинип баруу маселеси. Башкача айтканда, «кийими менен тосуп алып, акылына жараша узатуу». Иштиктүү этикетти мыкты ездештурген адам ар башка чейреде езун ишенимдуу, жагымдуу, кооптонуусуз алып журеалат. Негизги басым ошол жолугушуудагы сүйлөшүү маданияты. Мындай учурда богооз (бранные) же болбосо тилдеечу сездерду колдонууга тыюу салынат, жаргондорду, диалектилерди, говорлорду аралаштырууга болбойт. Албетте терминдерди жана чет элдик сездерду ашыкча колдонуудан качуу кажет. Кептик этикет - коомдун нравалык абалга, анын моралдык жагдайына кез каранды. Тарыхка кайрыла турган болсок, айрым мамлекеттерде коомдук кайсыл катмары менен кандайча сүйлөшүү керек деген мыйзамдар жазылган жана анын сакталышы кеземелде болгон. Маселен колунда бар катмарлардын сүйлөшүү маданияты, колунда жок адамдарга карата кайрылуу кандай болушу керек ж.б ушул сыяктуу мыйзамдар коомдук катмардын

суйлешуу денгээлин аныктап турган. Кептик этикет улуттардын езгечелугуне, менталитетине жараша да колдонулат. Ар бир эл суйлешуе тартибин вз кызыкчылыгына жараша иштеп чыккан. Белгилуу орус жазуучусу, чыгыш таануучу, журналист В.Овчинников «Сакуранын бутагы» [9]деген китебинде жапондордун суйлешуу учурундагы этикетин мындайча суреттегвн;

«... жапондуктар суйлешуу учурунда «жок», «анте албайм», «билбейм» деген свздврду колдонуудан канат. Бул свздвр урушуу, же туз айтууга болбой турган ыцагайсыз жооп катары кабыл алынат... Керек болсо чайга тойгон жапондук «жок ичпейм» деп кесе айтпайт, «мен взумду ансыз да жакшы сезип турам» деп этият жооп кайтарат. Эгер Токиодогу таанышынызга маселе менен кайралсаныз, ал «мен бул суроонузга жубайым менен кецешкен соц жооп берейин» деп жооп узатышы мумкун. Бул жерде аны аялына баш ийгин адам катары сыпатоого болбойт. Болгону «жок» деп кесе жооп берип, адамдын шагын сындыруудан качуунун маданияттуу жолу

Демек, турдуу элдердин каада-салтын билуу аркылуу чет элдик керектуу вввктвштвр менен тил табышууга мумкунчулук тузулвт. Ошол эле учурда ийгиликтуу баарлашуунун дагы бир талабы - натыйжалуу угарман. «Уга билуу - сейрек кездешуучу жвндвм, ал вте жогору баалануучу сапат», дейт «Картина» [10] романында орус жазуучусу Даниил Гранин.

Уга билуудегу мыкты сапат «баа бербе, кенеш бербе» деген принципте ишке ашат. Баа беруу, же кенеш беруу психологдордун пикиринде ички ой пикирди тануулоого алып келет, ойду ачык айтууга жолтоо болот. Мындай учурда суйлешуп жаткан адамдардын активдуулугу темендейт, маселенин натыйжалуу чечилишине бегет болот.

Англиялык психолог И. Атватердин «Мен сизди угуп жатам...»[11] деген китеби дээрлик уга билуу жендемуне арналган. Автор «унчукпай угуп жаткан адамды кенул буруп жатат деп ойлобонуз. Эгер суйлешуп жаткан адам унчукпай турса, бул анын угуп жатканын

айгинелебейт. Кеп учурда мындай адамдар башка ойго азгырылып кеткен болот» дейт. Андан ары И. Атватер угуучунун тулку боюнан тарта, анын визуалдык байланышы, кыймыл аракети, жалпы маданияты, угуп жаткан учурдагы абалы туурасында кенири жазган.

Демек, натыйжалуу суйлешуу, мейли ал кунумдук-тиричилик же расмий-иштиктуу негизде болбосун уга билуу маданиятына да кез каранды болот.

«Укканды бил, ошондо гана жаман суйлеп жаткан адамдан дагы пайдалуу сапаттарды алууга болот», -деп Плутарх айткан экен. Байыркы грек тарыхчысынын бул айтканы азыркы учурда дагы актуалдуу. «Жакшы сез жан эргитет» демекчи, маданияттуу суйлешуу тартибин окутуу менен адамдар ортосундагы мамилени чындоого болоорун жана суйлешуу маданиятын ездештуруу аркылуу жеке маданиятты жогорулатууга мумкун экенин жайылтсак деген ойдомун. Суйлешуу маданиятын уйренуу ар бир адам учун ийгиликтин башаты боло алат.

Адабияттар

- 1.Л.А.Введенская., Л.Г.Павлова «Риторика и культура речи», Ростов-на Дону., 2012
- 2.Ли Якок «Карьера менеджера» Прогресс, 1991
- 3.А.М. Исираилова «Кыргыз кеп маданиятынын мааниси жана езгечелугу».
- 4.Т. Жаманбаева «Телерадио алыи баруучунун чеберчилиги» Бишкек., 2014
- 5.Л. А. Введенская менен Л.Г.Павлова «Культура и искусство речи. Современная риторика» Ростов-на-Дону., 1998
6. О.Э.Капалбаев «Кыргыз элинин чечендик онеру», Бишкек.,2015
- 7.Б.Орунбеков «Журналистика негиздери» Бишкек.,2015
- 8.Ларри Кинг «А что я здесь делаю? Путь журналиста» Москва.,2010
9. В.Овчинников «Ветка сакуры», Москва.,1970
10. Д. Гранин «Картина» Москва, Центрполиграф., 2004
11. И. Атватер «Я Вас слушаю...», Москва.,2013

